

СЕВЕРНА ДОБРУДЖА КАТО ЧАСТ ОТ БЪЛГАРСКОТО КУЛТУРНО-ГЕОГРАФСКО ПРОСТРАНСТВО

NORTH DOBRUJA AS PART OF THE BULGARIAN CULTURAL AND GEOGRAPHICAL AREA

The concept of North Dobruja is largely artificial. It defines the boundaries of the field in today's Dobruja borders of Romania. Historically this area is closely connected with Bulgarian history. This report is intended to mark the major sites and cultural spaces that make this part of Dobruja part of Bulgarian history, sites for current researches and opportunities for future research. Objects of research are the Romanian part of Dobruja Black Sea coast at the mouth of the Danube, as well as its Bulgarian part. This area is related to our past ever since the establishment of the Bulgarian state, the Danube Bulgaria Nikulitsel end. It is associated with the National Revival history of Tulcea, Enikyoy, Babadag and others. It is associated with the military history of Machin, Isakcha etc. All of these areas are part of the Bulgarian cultural and geographical space and their conservation and development as tourist sites is an imperative. Bulgarian cultural geographic areas outside the current Bulgarian borders should be studied, preserved and promoted among the population.

Keywords: Dobruja, Bulgarian space, people, cultural development.

Северна Добруджа е регион, който има различна историческа съдба, различна оценка на политико-географското си положение и нееднозначна оценка от съседните ѝ страни през различни периоди от време. Макар да е относително засебена относно природно-географското си положение, в културно-историческо и демографско отношение тя е била пъстра палитра от събития, процеси и явления. В този контекст днес тя в голяма степен се оказва „пазител” на една част от българската история. И не само това, тя е била „театър на действие” на голяма част от „българските Хъшове”.

И така, вече е ясно, че оценката на културно-географското пространство на дадена територия ще зависи главно от фактора време. Динамиката на събитията в относителен исторически период ще оказват и съществено влияние на опита за оценка на този параметър от дистанцията на времето и от съвременна гледна точка. Това се потвърждава и от тезата на Х. Хасингер (Хасингер 2009), че „... всички природни и културни състояния на земните пространства, които се разглеждат от географията са времево свързани”. И още: „... за това е нужно изясняване на сцената, която е запълнена от съответното състояние на човешките общности и се съживява от делата на водещите народи”.

Северна Добруджа обхваща територии ограничени на изток и на север от речиято на река Дунав до нейната делта. На юг достига до границата с България, а на изток се мие от водите на Черно море. Така обособената територия има обща площ от 15,5 хил. km² и обхваща днешните румънски административни области Констанца и Тулча.

Основните елементи, които следва да са обект на анализ при характеристиката на културно-географското пространство са населението и материалното наследство

създадено, опазено и оставено от него. От гледната точка на историята и протичащите културно-исторически процеси в Северна Добруджа в минали времеви периоди, често съдим чрез анализът на литературни източници, публикувани във съответния период. Динамиката на политическите процеси и различните оценки на политико-географското положение и значение на дадена територия тук, в частност Северна Добруджа, много добре изпъква на фона на често сантименталните, изпълнени с родолюбив дух и патриотизъм публикации в периодичния печат. Поради ограничения обем на настоящия материал тук анализираме малко известни публикации на Патриарха на българската географска наука проф. Анастас Иширков. Техният преглед дава ясна оценка на мястото на Северна Добруджа в културно-географското пространство на България и неговото значение за страната ни през периода в началото на XX век.

Във връзка с пътуванията си в Северна Добруджа само от 25 октомври до 30 декември 1916 г. проф. Иширков публикува поредица от статии с описание на градове като Кюстенджа (Констанца), Мачин, Исакча, Черна вода. Прави това отново във вестник Военни известия. За Кюстенджа пише, че *„има географско положение недобро, сравнено с това на Варна. Духат студени зимни ветрове, а лете често в тоя край морето е доста развълнувано”*. През 1899 г. е наброявал 12 хил. души, докато сега те са 23 хиляди (1916 г., бел. на ред.). Установява бройката на румънците на 2/3 от всеобщото население, но не пропуска да спомене, че след Освобождението от турско робство българският етнос е бил много по-голям. За Исакча, наред с историческата справка за града пише, че старото българско име било Обрущица, а сегашното име е с турски произход, кръстен на името на турския светец Исак баба, чиито гроб бил в рамките на града. В същата публикация определя населението на града от 3529 души, от които само 127 българи и 1202 румънци. Използва подробната статистика на тулчанския префект Нининческу, а в неговата публикация „Романска Доброжа” от 1898 г. използва малко по-различни данни за населението. В последната статия Иширков прави описание и на други градове в Северна Добруджа. Така например за Бабадаг пише следното: *„Бабадаг за нас има голямо значение, защото той лежи в центъра на най-гъстото българско население. И ако един ден българите се организират като си създадат единен централен духовен пункт, то трябва да се предпочете Бабадаг пред Тулча или Кюстенджа. Прииждането на чисто български елемент не ще секне никога, защото изворът му, чисто българските села около него, не може да се изчерти лесно.”* Авторът посочва, че в него живеят 956 българи, срещу 904 румънци, 704 турци и други, но главни търговци са българите и арменците. За Сулина пише, че макар да има само две български търговски къщи, румънците са по-малко от гърците, чиито квартали с паянтови къщи са в много повече от тези на румънското население. Описва още Мангалия, Меджидие и др. населени места, като във всяка от характеристиките посочва по-малкият румънски етнически елемент от този на останалите етноси.

Опит за сериозен анализ на демографската ситуация в Северна Добруджа проф. Иширков прави издирвайки и анализирайки много по брой и различни по тематика публикации. Според Страт, Убицини, Дотен, Колб, Джаксън и др. автори, определя населението на Добруджа между 134 хиляди, до 300 хиляди, според различните си източници. Изчислява градското население на 26%, а селското на 74%. Средната гъстота е

ниска, едва 14 души на km², което според автора се отразява зле върху икономическото развитие. Прави подробен регионален анализ по окръзи (Тулчански и Кюстенджански). За произхода на населението пише: *„Българите в тази част на Добруджа са най-вече остатъци от ония многократни изселвания из Източна България, а най-много от Одринско, които са последвали отстъпването на русите след победоносните походи над Турция, като почнем от 1774 г. и свършим с похода на Дибич-Забалкански, когато е станало най-голямото изселване (повече от 25 хиляди семейства)“*. Много от тях по-късно поемат обратно по родните си места (над 20 хил. семейства), но много от тях заселват празните села в Добруджа като се почне от Тулча и се стигне до Стара планина при Провадия.

Публикацията на професор Иширков в сп. Отец Паисий от 1930 г. за „Българите в ромънското кралство“ използва други данни цитирайки публикация на проф. Вайганд. Според посочения учен българите се настаняват в Северна Добруджа през 1806 година и дори през 1829 г. Все пак Вайганд през 1900 г. публикува статия в Лайпциг, според която повече от 50 селища в Северна Добруджа са населени предимно с българи. По негови данни и тези на проф. Ст. Романски през 1916 г. там са живели не по-малко от 120 хиляди българи. Иширков с болка констатира, че *„българите в смесените села се поромънчват, предпочитат да говорят ромънски, който език учат в училищата и войската, използват в срещи с ромънци“*. По тази причина и по публикации на други автори (Вайганд и др.) Иширков посочва, че броят на българите през 1928 г. е вече 80 хил. души. В същата публикация авторът прави и подробен демографски анализ на българското население в Бесарабия.

Оценката на подобни описания от гледна точка на българското културно-географско пространство е категорична и еднозначна. Пространството на българския дух, култура и бит се простират отвъд границите дори на Дунав и почти изцяло покриват териториите на днешна Северна Добруджа. В този смисъл сме съгласни с изводите на Д. Замятин (Замятин 2001), че културно-географското пространство и менталността са в пряка зависимост и още, че *„географското пространство, което се основава на собствен образ може да бъде универсален инструмент при типологичния анализ на различни по рода си текстове“*. Трудовете на проф. Иширков за Северна Добруджа са категорично доказателство за това.

Преломно за Северна Добруджа се оказва времето след приемането и влизане в юридическа сила на Крайовския договор от 1940 г. Две главни клаузи определят бъдещето на българският облик на тази територия. 1) Определяне на „вечна и окончателна“ граница между България и Румъния и 2) за преселването на румънското и българско население от Добруджа отвъд „новата вечна граница“. По този Договор е даден тримесечен срок на българското население да напусне родните си места в посока България. *Какво е фактичестото положение до тогава?* Румънската статистика дава следните данни за българския етнос в областите Констанца и Тулча за 1930 г.: В област Констанца са преброени малко над 27 хил. българи. Това е фактически вторият етнос след румънския (170 хил.д.) в тази територия. В област Тулча българите са 22 хил. д. за същата година. Почти токова, колкото са липованите. Водещ е отново румънският етнос.

Какво се случва? По време на организирания теренни проучвания в Добруджа през 2011, 2012, 2013 год. се срещаме с българи, изселници от „онова“ време от Северна Добруджа. В село Белгун повечето от сегашното население е преселено от село Еникьой (сега Михаил Когълничану) в област Тулча. Спомените им все още са живи:

„...Дадоха ни три дни да съберем багаж. Поръчани бяха вагони. Каквото можяхме натоварихме. Пътувахме от гара Каталой, макър да имаме гара в Еникьой. Пренасяме всичко на ръка до железницата повече от три километра. Някой от семейството тръгват пеш с добитъка. На тях им трябваше седмица-две да дойдат до селото, което беше отредено да ни приеме. В Белгун пристигаме декември, в най-снежното и студено време. Без избор дават ни къщи. Оставихме големи масивни къщи там, в Еникьой. Тука ни дадоха малки типични румънски къщи със сламени покриви ...”

Всъщност по различни източници преселението обхваща между 60 и 80 хил. души. Тук цитираме данни по А. Кемилев (Кемилев 1940). В различните населени места в областите Констанца и Тулча то е различно, но ясно личи масовият му характер (Табл.1).

Табл. 1

**Брой на приетите за изселване българи от смесените подкомисии
(по Кемилев 1941)**

Населено място	Всичко изселващи се
с. Принчипеле Михай	2600
с. Реджеле Фердинанд	1219
гр. Бабадаг	2185
с. Зебил	4237
с. Джуриловка	3530
с. Михаил Когълничану	4081
гр. Тулча	1257
гр. Сулина	131
с. Башъ Тепе	1135
гр. Мачин	214
с. Горно Чамурлий	3893
с. Черна	3689
с. Печеняга	825
с. Касъмча	4188
с. Добромир	2833
гр. Остров	4244
с. Липница	4348
гр. Мангалия	1162
Кюстенджа (градска)	1560
Кюстенджа (селска)	1475
с. Байя	4447
с. Синое	4346
с. Гаргалък	4567
гр. Хършова	32
Общо	65465

Бързината и припряността на преселението не е случайна. Обезбългаряването е най-страшната българска геополитическа грешка за тази територия. Българският облик на Северна Добруджа се променя. Населението вече не е измежду водещите етноси, макар да има българи, които остават. Не се преселват. Има и преселени българи от Южна Добруджа в Северна като част от смесени българо-румънски семейства. Само 15-тина години по-късно в област Констанца вече живеят едва 361 българи, дори по-малко от гръцката етническа група там. В област Тулча са останали едва 388 българи. Затварят повечето български училища. В едно от описанията (Кемилев 1941) четем, че „...в най-голямото българско училище в Констанца през 1940 г. българите се събират в големия му салон, свирят на пиано, пресъздават сценки, пеят български песни и играят български хора. Малки деца учат на втория етаж на голямото инак училище собственост на българската община. Има две или три класни стаи, а по стените му има снимки на български поети и възрожденци.”

Само месеци по-късно всичко се променя. За да изчезне българският дух в тази територия, освен насилственото изселване, за малкото останали местни българи започва истинска битка за запазване на българският език. При нашите анкети в Еникьой ни разказваха, че преподаването в училище става вече единствено и само на румънски, а се забранява говореното на български на всички обществени места, дори и в българските къщи. Дори имало специално назначени служители да следят за това и обикаляли вечерно време из българските квартали. Имало наказания за неспазване на забраната.

Българската църква в гр. Тулча, Румъния

Последните актуални данни за етническата структура на населението в Румъния са от 2002 г. Те са показателни за постепенната загуба на българска автентичност и дух

на Северна Добруджа. В област Констанца са останали едва 74 български жители, а в Тулча – 61. За българският характер за тази територия можем да съдим единствено по множеството останали типични български и добруджански архитектурни паметници. Те все още устояват на времето и не могат да заличат онази част от българската история, доста жива само преди 60-100 години. Ето част от най-емблематичните български светини в Северна Добруджа, които могат да се видят и днес там.

Българската църква в гр. Тулча е основен пазител на българския дух на най-северните територии, около делтата на р. Дунав. На входа на църквата „Св. Георги” все още личат български надписи, написани на кирилица „Тулча 1854 год. майя 20” От информационна табела разбираме, че църквата е строена през 1854–1857 г., изографисана от Зограф Софроний. Виждаме в храма, че има имена, изписани на кирилица върху иконостаса. Това е още едно доказателство за българско присъствие и дух. В двора на църквата има български гроб. Действаща е, но в лоното на Румънската патриаршия.

Никулицел. Селото се намира на около 30 км западно от гр. Тулча и на около 11 км източно от Исакча. В селото има българска църква и български военни гробища. Църквата „Свети Атанас Летни” в селото е най-старата запазена църква в Северна Добруджа. Църквата е строена през XVIII–XIX в., като почти е идентична с Боянската черква. В момента не е действаща, а стенописите от нея са свалени и са отнесени в Букурещ. Около селото кан Аспарух създава Дунавска България. Всъщност това е центърът на Онгъла.

Българската църква „Св. Атанас Летни”, с. Никулицел, Румъния

Манастирът Кокосх. Смята се, че името на манастира идва от старата българска дума кокосх, което значи петел според някои учени. Манастирът се намира на 6 км северно от село Никулицел. В двора на манастира има дървен кръст, а върху него има

издялан петел. Това е най-старият манастир, запазен в Добруджа, строен е през 90^{те} години на IX век. Навсякъде в манастира има следи от български надписи. Тук има надгробни плочи на български войни – повечето от гр. Велики Преслав. Древен пазител на българския дух е тази света обител. В областта населението е било почти изцяло българско. Академик Стоян Романски (Романски 1942) г. цитира описание на Граф Ланжерон, според което след поредната Руско-турска войска, в 1809 г. в „...*българският манастир намират убежище над 1200 българи, бягайки в страха си от турците*”.

Можем да продължим списъка с български светини още: българската църква, рушаща се днес, в село Михаил Когълничану; къщата на Стефан Караджа в Тулча; училището, в което е преподавал Васил Левски в споменатото село; редица български военни гробища край Никулицел, Фрикацей, Исакча, Мачин и т.н.

Видно е обаче, че българският облик в географска територия е твърде променливо понятие, подвластно на категорията „време”. Само 100-тина години ни делят от онова време на повсеместното използване на българската реч, ехтенето на български песни и шума на българските хора, глъчката в българските училища. Българският етнос отдавна не е водещ, дори е на изчезване. Румънската асимилационна машина успява да заличи дори надписите от българските гробове. Днес българският облик и дух изчезва, а само малкото останали артефакти напомнят за онова време. Дори и за тях страната ни не се грижи.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Замятин 2001: Замятин, Д. Н. Феноменология географических образов. Москва.

Кемилев 1941: Кемилев, А. Преселението на Северно-добруджанските българи през 1940 година. Търговска печатница, София.

Романски 1942: Романски, Ст. Народностният въпрос в Добруджа. Държавна печатница, София.

Хасингер 2009: Хасингер, Х. География и история. Развитие на вътрешните и външните им връзки. Географски фактори в историческия процес. – В: Сб. Политическа география и геополитика в оригинал. Класиците 2. София.

Populatia dupa etnie la recensamintete din perionada 1930–2002. Institutul National de Statistica (www.insse.ro).